МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

БОЙКО ЛАРИСА ОЛЕГІВНА

УДК 351.853:061.75 «196/201»

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
(друга половина XX – початок XXI століття)

26.00.01 – теорія й історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури України, м. Київ.

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, професор **Медведєва Валентина Миколаївна**, Київський національний університет культури і мистецтв, професор кафедри книгознавства та бібліотекознавства.

Офіційні опоненти:
доктор історичних наук, професор **Новохатько Леонід Михайлович**, Київський національний університет культури і мистецтв, завідувач кафедри зв'язків з громадськістю і реклами;

кандидат історичних наук, доцент **Андрес Ганна Олександрівна**, Український центр культурних досліджень, старший науковий співробітник.

Захист відбудеться «1» березня 2012 р. о 14^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розісланий «30» січня 2012 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У незалежній Україні дослідження та збереження історико-культурної спадщини регулюється Законом України «Про охорону культурної спадщини» (2000). Культурне пожвавлення життя суспільства наприкінці 60-х рр. ХХ ст. залучило широкі кола національно свідомої інтелігенції до пам'яткоохоронної справи й зумовило появу громадських об'єднань, спілок, товариств, які вирішують проблеми виявлення, обліку, реставрації, охорони й популяризації пам'яток історії та культури.

Вплив громадських організацій на розвиток пам'яткоохоронної справи в Україні потребує цілісного спеціального дослідження. У цьому зв'язку важливо виділити діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (далі «УТОПІК», «Товариство»), що припадає на період суспільних змін в історії України другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Товариство в цей період виконує не лише охоронні, просвітницькі та виховні функції, а й консолідує кращі наукові, творчі та громадські сили, бере участь у розробці законів та інших нормативно-правових актів пам'яткоохоронної справи.

Питання діяльності громадських пам'яткоохоронних товариств розглядали українські вчені В. Акуленко, І. Гирич, С. Заремба, О. Нестуля, Л. Федорова та ін. Аналіз історичних, культурологічних, філософських, мистецтвознавчих матеріалів дав змогу зробити висновок: проблема становлення й розвитку громадських пам'яткоохоронних організацій, формування сучасної мережі пам'яткознавчих осередків та специфіка їхньої діяльності досі системно не досліджувалися.

Діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, яка є неполітичною, громадською пам'яткоохоронною організацією, ще не була предметом окремого комплексного наукового дослідження в історико-культурологічному вимірі. Нині важливо осмислити досвід збереження пам'яток історії та культури України в контексті культурно-історичного процесу в цілому.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах державної комплексної програми Міністерства культури України, згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри культурології Київського національного університету культури і мистецтв «Трансформаційні процеси в культурі та мистецтвах України» (державний реєстр № 0107U009539).

Мета дослідження – дослідити напрями діяльності УТОПІК у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття і їхній вплив на стан збереження пам'яток української культури.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань:**

– дослідити історіографію та джерельну базу дослідження в контексті системного культурологічного підходу;

– проаналізувати стан пам'яткоохоронної справи в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття;

– з'ясувати місце і роль УТОПІК у збереженні історико-культурної спадщини України у другій половині XX – на початку XXI століття;

– охарактеризувати вплив УТОПІК на формування та вдосконалення правових засад пам'яткоохоронної справи в Україні;

– дослідити видавничу діяльність УТОПІК;

– окреслити напрями вдосконалення пам'яткоохоронної справи в Україні.

Об'єкт дослідження – пам'яткоохоронна справа в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття.

Предмет дослідження – пам'яткоохоронна діяльність УТОПІК у другій половині XX – на початку XXI століття.

Методи дослідження.

У дисертації використані цілий рід методів. Метод історизму – для опрацювання історичної джерельної бази, що дозволило комплексно вивчити об'єкт і предмет дослідження, з'ясувати їх роль і місце на конкретно-історичному етапі. Структурно-системний метод дав змогу простежити трансформаційні процеси в пам'яткоохоронній справі України. Серед загальнонаукових методів перевагу надано методам аналізу фактів та джерел. Спеціальні історичні методи дослідження представлені порівняльно-історичним, проблемно-хронологічним та біографічним; методами інтерв'ювання та контент-аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– проаналізовано стан та ступінь дослідження означеної проблеми у вітчизняній історіографії, визначено повноту її джерельного забезпечення;

– реконструйовано специфіку пам'яткоохоронної справи в Україні у другій половині XX століття;

– уперше науково обґрунтовано історико-культурологічну сутність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у другій половині XX – на початку XXI століття, комплексно розглянуто діяльність УТОПІК, що є важливою складовою розвитку української культури, вагомим джерелом пізнання історичних, суспільно-економічних, політичних, культурологічних процесів;

– розроблено періодизацію історичного розвитку УТОПІК у другій половині XX – на початку XXI століття, в основу якої покладено динаміку соціокультурних процесів, що визначили напрями і форми його діяльності;

– з'ясовано роль УТОПІК у формуванні правових засад пам'яткоохоронної справи в Україні, показано його вплив на формування національної політики збереження пам'яток культури українського народу;

– уперше досліджено видавничу діяльність УТОПІК як джерела пізнання суспільних та історико-культурологічних процесів у період творення державності, запропоновано типологію видань, що дало змогу цілісно відтворити його діяльність;

– визначено пріоритетні напрями вдосконалення пам'яткоохоронної справи в Україні в найближчій перспективі.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційного дослідження, його висновки можуть бути використані в процесі підготовки узагальнюючих праць з історії України, навчальних програм, підручників та посібників з культурології, у подальших теоретичних дослідженнях з пам'яткознавства. Основні положення та висновки використовуються при викладанні курсів «Музеєзнавство» та «Пам'яткознавство», а також у доповідях на міжнародних та всеукраїнських конференціях, у численних публікаціях.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею, у якій запропоновано авторське вирішення важливого наукового завдання – проаналізувати історико-культурологічну сутність діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури в другій половині XX – на початку XXI століття та його значимість для розвитку пам'яткоохоронної справи в Україні. Усі публікації автора одноосібні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлені у виступах на Міжнародній науково-практичній конференції «Фундаментальні і прикладні дослідження культурології» в Київському національному університеті культури і мистецтв (Київ, 2009); на XVI Міжнародній конференції «Європейський шлях розвитку України: плани і реалії» в Київському міжнародному університеті (Київ, 2011); на Всеукраїнській конференції «Динаміка культуротворчих процесів в Україні» в Інституті культурології Національної академії мистецтв України (Київ, 2009); на V Всеукраїнській конференції «Українська культура в добу глобалізаційних трансформацій» у Рівненському державному гуманітарному університеті (Рівне, 2009); на Всеукраїнській конференції «Народознавчі студії пам'яті В. Скуратівського» в Українському центрі культурних досліджень (Київ, 2010); на Всеукраїнській конференції «Українська культура XXI ст.: стан, проблеми, тенденції» у Київському національному університеті культури і мистецтв (Київ, 2010); на V науковому семінарі в музеї Старицького (Київ, 2009).

Публікації. Результати дослідження викладено в 6 одноосібних наукових публікаціях у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (302 найменування), 1 таблиці, 3 логотипів, 8 фотографій. Загальний обсяг дисертації – 230 сторінок, із яких 176 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** висвітлено актуальність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет, наведено відомості про зв'язок роботи з науковими програмами, розкрито методи дослідження, визначено хронологічні межі та джерельну базу дослідження, обґрунтовано його наукову новизну, теоретичне і практичне значення. Наведено дані щодо апробації його положень.

У розділі 1 – «Історіографія проблеми та джерельна база дослідження» – здійснено аналіз літератури з теми дослідження, характеризуються наукові джерела.

У підрозділі 1.1. – «Історіографія проблеми» – розглядаються основні підходи до вивчення діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Відродження історичної науки в умовах демократизації суспільства посилили інтерес до проблем охорони пам'яток. Наукові дослідження з охорони пам'яток історії та культури протягом 1960-х – кінця 1980-х рр. реалізовувалася в узагальнювальному контексті вивчення музейної справи в Україні в монографіях і статтях К. Дубіної, Г. Мезенцевої, Т. Скрипник, П. Славіна та інших дослідників.

В українському пам'яткознавстві фундаментальна 26-томна серія історико-краєзнавчих робіт «Історія міст і сіл Української РСР» за редакцією видатного діяча української культури П. Тронька містить ґрунтовний аналіз демографічних, економічних, етнографічних, статистичних даних щодо міст і сіл Української РСР. Масштабна робота, у якій брали участь більше 100 тис. осіб, дала змогу розкрити регіональні виміри історії в межах загальної історії України та соціокультурному контексті.

У радянській історіографії часто замовчувалися здобутки та внесок Товариства зі збереження національно-культурної спадщини України. Періодична преса УТОПІК як вид радянських історичних джерел використовувалася в ідеологічних цілях і мала популяризувати дії уряду, акцентуючи увагу на висвітленні подій, пов'язаних зі встановленням нових пам'ятників лідерам комуністичного режиму, героям Великої Вітчизняної війни, письменникам та ін., обходячи питання охорони об'єктів сакральної культури. Це призводило до її руйнування. Водночас активізувався процес усвідомлення справжньої цінності історико-культурної спадщини українського народу. Досвід літератури (роман «Собор» О. Гончара, стаття «Собор у риштованні» Є. Сверстюка та ін.) у художній формі фокусує ці процеси. Члени Товариства у тісній співпраці з інтелігенцією, визначними діячами науки, культури та мистецтва (М. Брайчевський, Б. Возницький, Л. Годліна, І. Гончар, І. Дзюба, Г. Логвин, О. Силин та ін.) протистояли нищенню пам'яток, активно обговорювали питання охорони пам'яток в засобах масової інформації.

Із здобуттям у 1991 р. Україною незалежності розпочався новий етап у вивченні історії пам'яткоохоронного руху в державі. Національно-культурні процеси розглядались на більш широкій документальній основі. Проте зміна підходів, викликана необхідністю переосмислення історії, у зв'язку з критикою комуністичного режиму, не зачепила принципів висвітлення процесів збереження історико-культурної спадщини.

Історіографія досліджень діяльності пам'яткоохоронних громадських товариств XX ст. в Україні налічує значну кількість праць. Дослідження українських учених В. Акуленка, В. Вечерського, В. Горбика, Г. Денисенко,

С. Заремби, С. Кота, О. Нестулі, І. Свєшнікова залучають значну джерельну базу, розкривають проблеми охорони, вивчення та використання пам'яток у різних регіонах України. Вищезазначені праці є надзвичайно цінними для дослідження обраної теми, оскільки в них аналізується діяльність УТОПІК з питань охорони й популяризації пам'яток історії та культури. В контексті аналізу загальнодержавного пам'яткоохоронного руху висвітлюється становлення відповідних установ та осередків, діяльність громадських інституцій. У числі значимих праць цього напряму дослідження В. Акуленка, С. Гаврилюк, В. Горбика, Г. Денисенко, С. Заремби, М. Пархоменка, П. Тронька, колективна монографія В. Горбика, Г. Денисенко та М. Пархоменка «Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика».

Вивчення діяльності Товариства частково пожвавилося в середині 90-х рр. XX ст. Чимало важливих фактів і думок щодо пам'яткознавчої та науково-дослідної діяльності Товариства в роки незалежності можна знайти в доробках української історіографії кінця 90-х рр. XX ст. – початку 2000-х рр. XXI ст. Водночас недостатньо розробленими залишалися питання впливу громадськості та державної політики на стан збереження пам'яток.

Історіографічний науковий інтерес становить дослідження діяльності УТОПІК, що активізувалося в період святкування 40-річного ювілею від дня його заснування у 2006 р. Більшість опублікованих матеріалів видань громадських організацій мають історичний та культурологічний характер. У збірнику матеріалів і документів «Збережена спадщина», упорядниками якого є О. Титова, М. Пархоменко та О. Демиденко, висвітлено історію становлення Товариства, його пам'яткоохоронні програми та заходи; фінансові проблеми. Особливо цінним є бібліографічний список видань Товариства (Головної ради та обласних організацій) за 60 років від 1966 по 2006 рр.

С. Заремба був одним із перших дослідників, який поетапно ґрунтовно проаналізував діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Спираючись на деякі документи, опубліковані праці членів Товариства, учений дослідив склад, структуру, основні напрями його роботи, торкнувся теоретичних питань діяльності УТОПІК у другій половині XX ст.

Окрему групу склали спогади, інтерв'ю з державними діячами та діячами науки, культури й мистецтва. Для більш ґрунтовного розкриття теми залучено спогади В. Акуленка (член редколегії бюлетеня УТОПІК «Пам'ятники України» у 60 – 80 рр. XX ст., дослідник міжнародної пам'яткоохоронної діяльності), Л. Афанасьєвої (заступник голови Ради Київської міської організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури з 1994 р.), А. Ситника (старший консультант відділу пропаганди Республіканського правління Товариства, співробітник УТОПІК та член редколегії бюлетеня УТОПІК «Пам'ятники України» у 60 – 80 рр. XX ст.), О. Титової (директор Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК з 2003 р.), які об'єктивно висвітлювали вкрай важливі проблеми збереження національної спадщини. Всі вони зробили значний внесок у роботу УТОПІК, популяризацію його діяльності.

Водночас діяльність УТОПІК щодо збереження історико-культурної спадщини України в першій половині XXI ст. системно не досліджено. Багато джерел не введено в науковий обіг. Загалом історіографія проблеми не є вичерпною і потребує подальших узагальнень, особливо щодо роботи регіональних організацій.

У підрозділі 1.2. – «Джерельна база дослідження» – з'ясовано, що джерельну базу дисертації складають неопубліковані й опубліковані документи.

Важливе значення для дослідження мають фонди архівів: Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО), Архіву Верховної Ради України (АВР), Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (ЦДІА України), архіву Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень Міністерства культури України, фонду Українського центру культурних досліджень, редакції журналу «Пам'ятки України: історія та культура» (Газетно-журнальне видавництво Міністерства культури України), особистого архіву В. Акуленка, М. Орлик, А. Сєрикова, А. Ситника, а також поточних архівів громадських організацій та архіву автора.

У фонді Ф. 1 – «Центральний комітет комуністичної партії України» Центрального державного архіву громадських об'єднань України зберігаються протоколи засідань Політбюро і Секретаріату ЦК КПУ, розпорядження партійних органів, доповідні записки, довідки, тощо, які дають можливість проаналізувати специфіку охорони історико-культурної спадщини України в радянський період та передумови виникнення Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Документи Ф. 1, опис 31, ч. II, справа 2953 «Довідки відділів і працівників апарату ЦК КП України по листах партійних, радянських органів і громадських організацій про увічнення пам'яті з додатком цих листів»; справа 3135 «Довідки відділів і працівників апарату ЦК КП України по питаннях спорудження пам'ятників, бюстів, монументів» та справа 3456 «Довідки відділів і працівників апарату ЦК КП України по листах партійних і радянських органів з питань антирелігійної пропаганди, охорони Лаври» є цінними для порівняння тогочасної пам'яткоохоронної справи з трансформаційними процесами в цій галузі на початку XXI ст.

Статутні й програмні документи УТОПІК, які знаходяться в поточних архівах організації, відображають цілі та характеризують його напрямки діяльності, дають змогу прослідкувати динаміку змін основних завдань Товариства й простежити відповідність задекларованих принципів з конкретною діяльністю всіх осередків. В архіві автора зберігаються звіти, стенограми Пленумів УТОПІК, брошури, листівки тогочасного періоду.

Дані про радянський етап діяльності УТОПІК можна знайти в інформаційно-методичному бюлетені Товариства «Пам'ятники України», з 1989 р. – у всеукраїнському науково-популярному часописі «Пам'ятки України». З 1991 р. діяльність Товариства розглядається на сторінках спільного видання УТОПІК та Центру пам'яткознавства «Праці Центру пам'яткознавства», в інформаційно-методичному виданні «Вісник» Українського товариства охорони пам'яток історії

та культури, журналі «Відлуння віків», науковому щорічнику «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні» та ін.

Матеріали всеукраїнських, регіональних й обласних краєзнавчих та історико-краєзнавчих конференцій, окремі брошури, буклети, репринтні видання для службового користування мають велике значення для осмислення теоретичних питань пам'яткознавства, дослідження процесу формування системи захисту і збереження пам'яток історії та культури в Україні, напрямків і пріоритетних завдань науково-дослідної діяльності УТОПІК. Заслуговують на увагу матеріали з'їздів УТОПІК, які підбивають підсумки його роботи з пошуку, вивчення історико-культурної спадщини, упорядкування, ремонту, реставрації пам'яток на честь видатних історичних подій та осіб, їх популяризації.

Практичний досвід підготовки і видання багатотомного «Зводу пам'яток історії та культури України», висвітлений і у вищеназваних матеріалах, і в статтях публіцистичного характеру, дав змогу окреслити масштаби роботи обласних організацій УТОПІК та його роль у консолідації творчих сил суспільства із збереження національної спадщини.

Вагомою є інформація, зібрана безпосередньо з друкованої продукції, що призначалася для суто внутрішнього використання (інструкції, методичні листи, довідки, витяги засідань, навчально-тематичні плани народних університетів пам'яток історії та культури, звіти про роботу обласних організацій Товариства тощо). Праці членів Товариства – видатних громадських діячів (В. Акуленка, С. Заремби, І. Ігнаткіна, Л. Проценко, І. Свєшнікова, М. Сікорського, В. Стрельського, Д. Телегіна, П. Тронька) є основою для визначення пріоритетних напрямів діяльності в пам'яткоохоронній справі України. На початку XXI ст. їх ініціативу продовжують О. Сердюк, Л. Скорик, Л. Прибєга, О. Титова та інші.

Отже, джерела, різноманітні за своїм походженням, інформативністю, ступенем достовірності, відображають різні етапи діяльності УТОПІК. Форми аналізу та методи обробки архівної й опублікованої документальної інформації дали змогу простежити динаміку розвитку пам'яткоохоронної, наукової і видавничої діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури в досліджуваний період, вивчити питання, що раніше не розглядалися в соціально-культурологічному аспекті, зробити належні висновки та рекомендації.

У Розділі 2 – «Становлення і розвиток громадських пам'яткоохоронних інституцій в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)» – охарактеризовано історико-культурні умови виникнення Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, перший етап його становлення, проаналізовано історичні підходи до вивчення діяльності громадських пам'яткоохоронних інституцій в Україні зазначеного періоду.

У підрозділі 2.1. – «Місце і роль УТОПІК у пам'яткоохоронній справі УРСР та України в другій половині XX століття» – проаналізовано значення роботи Товариства та інших громадських організацій в означений хронологічний період, їхній вплив на розвиток пам'яткоохоронної справи УРСР та України.

Дослідження процесу формування й розвитку різних пам'яткоохоронних громадських товариств та об'єднань у другій половині XX ст. – на початку XXI століття дає підстави розглядати їх як важливий напрям соціально-культурного впливу на загальнонаціональні трансформаційні процеси. Порівняльний аналіз діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури й інших подібних громадських організацій (Комітет пам'яток культури та старовини (1941), Український фонд культури (1987), Всеукраїнська спілка краєзнавців (1990) та ін.) допоміг зробити висновки, що Товариство в другій половині XX ст. розширило й поглибило методи, способи та засоби пам'яткоохоронної діяльності.

Соціально-культурне та політичне життя України другої половини XX ст. свідчить про зростання національної свідомості, що була одним із виявів інтенсифікації процесу консолідації суспільства. Тому заснування Товариства в 1966 р. істотно вплинуло на розвиток пам'яткоохоронної справи УРСР. З кінця 60-х до 80-х рр. XX ст. Товариство було єдиною в Україні недержавною структурою, що опікувалася збереженням пам'яток. УТОПІК згуртувало й мобілізувало громадськість усіх областей до справи пошуку, вивчення та охорони історико-культурної спадщини. Наслідком активної діяльності уряду та членів УТОПІК у другій половині XX ст. стало створення мережі музеїв, заповідників і сканценів по всій території України (історико-етнографічний заповідник «Переяслав», Музей народної архітектури та побуту України, Державний історико-культурний заповідник на о. Хортиця, меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.». Поступово подібні музеї за допомогою Товариства почали створюватися у різних містах України. Активісти Товариства брали участь у розробці наукових концепцій заповідників і заповідних територій у Берестечку, Чигирині та ін.

До кінця 80-х рр. XX ст. за часів правління комуністичного уряду діяльність УТОПІК була активною, але сакральні рухомі та нерухомі пам'ятки залишались поза увагою як такі, що були засобами культу віри. Разом з тим відсутність міжнародного співробітництва (обміну досвідом), нерозвинена туристична галузь зменшували ефективність роботи Товариства.

З 1991 р. з набуттям Україною незалежності увага до релігійних колекцій значно поглибилася. Вони стали розглядатися як пам'ятки архітектури, а ікони та інші обрядові предмети – як культурно-історична спадщина народу. Проте в організації лекційної пропаганди, різних лекторіїв стали переважати формалізм та просвітянський підхід. У 90-х рр. XX ст. УТОПІК стало ініціатором консолідації інтелігенції, що дало змогу виробити спільні програмні документи (статут, проекти законодавчих актів з питань збереження історико-культурної спадщини та розвитку памяткоохоронної справи зокрема). Товариство підтримало створення майстерні храмового мистецтва в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури, яку очолив М. Стороженко, та заснування Академії мистецтв України як вищого державного науково-творчого центру.

Українське товариство охорони пам'яток історії та культури об'єднало всі найкращі форми організації й популяризації пам'яткоохоронної справи, роботи

з громадськістю та навчання кадрів. УТОПІК відігравало роль науково-методичного та організаційно-координаційного центру в галузі пам'яткознавства. Так, у Київській області проводилися телемарафони, екологічні акції. У 1993 – 2004 рр. працювали «Клуб шанувальників старого Києва», кінолекторій «Київ: час, люди, долі», кіноклуб «Київ заповідний» (з 1994 р.), «Музичний салон «Ретро» (з 1996 р.), організовувалися публічні лекторії з актуальних проблем діяльності Товариства.

Досвід, успадкований Українським товариством охорони пам'яток історії та культури від пам'яткоохоронних громадських організацій, дав йому змогу вдосконалити власну стратегію діяльності й розвитку. Проблеми в галузі охорони пам'яток, які вирішує Товариство, є досить актуальними. Форми та методи його пам'яткоохоронної діяльності в другій половині XX ст. дозволяють зробити висновки, що Українське товариство охорони пам'яток історії та культури консолідує зусилля громадськості і сприяє збереженню цінностей українського суспільства.

У підрозділі 2.2. – «Розширення мережі пам'яткоохоронних інституцій в Україні (початок XXI століття)» – проаналізовано матеріал про діяльність громадських пам'яткоохоронних установ в означений хронологічний період. Висвітлено місце Товариства в сучасних умовах пам'яткоохоронної системи незалежної України й розкрито причини зменшення його впливу та обмеження діяльності.

Українське товариство охорони памяток історії та культури, у структурі якого діє близько 450 районних та міських, 23 обласних, Кримська республіканська, Київська та Севастопольська міські організації, є найчисельнішим та найавторитетнішим. Як свідчить аналіз, особливо плідною є діяльність Кримської, Київської та Донецької обласних організацій. При обласних та міських організаціях створено більше тисячі наукових секцій, що об'єднують фахівців у галузі охорони пам'яток історії, археології, мистецтва, архітектури та містобудування.

Розглянуто питання виникнення і становлення менш чисельних громадських пам'яткоохоронних організацій. Проблеми їхнього функціонування в кінці XX – на початку XXI століття висвітлено тільки в загальному контексті історії України, що дає поштовх для більш детального розгляду зазначеного питання. В галузі збереження культурної спадщини продовжують діяти громадські пам'яткоохоронні організації (Український фонд культури (УФК), Всеукраїнський Фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. Олеся Гончара (Фонд О. Гончара), Національна спілка краєзнавців України, Українське добровільне культурно-просвітницьке правозахисне благодійне товариство «Меморіал» ім. В. Стуса, Українська асоціація захисту історичного середовища, Конгрес української інтелігенції).

Зі змінами соціально-політичного, економічного й культурологічного характеру відбувається розширення напрямків діяльності громадських товариств, в окремих випадках їх структурування та специфікація: краєзнавчі організації (Національна спілка краєзнавців України, Український фонд культури); організації розвитку музейної справи (Всеукраїнська асоціація музеїв та заповідників (ВУАМ), Міжнародний благодійний фонд «Україна 3000» (Програма «Розвиток музейної

справи», Програма підтримки музейних працівників, Програма «Музейна бібліотека» та ін.); організації місцевого рівня («Збережи Старий Київ», «Центр досліджень проблем міста») тощо.

Виявлено, що найбільші сплески активності організації припадають на 70-ті та на 90-ті рр. XX ст. У 1970-х рр. зменшився ідеологічний тиск уряду, а з 1990-х рр. розвитку пам'яткоохоронної справи сприяв дух незалежності, який панував тоді у суспільстві.

Досліджено роль Товариства в загальнодержавних цільових програмах: це «Національна Програма відродження та розвитку Українського козацтва на 2002 – 2005 рр.», «Комплексна програма паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003 – 2010 рр.», «Загальнодержавна програма збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004 – 2010 рр.» та ін. За участю УТОПІК запроваджено ряд комплексних програм локального характеру: «Державна цільова програма збереження культурної спадщини та розвитку туристичної інфраструктури м. Глухова Сумської області на 2012 – 2016 рр.», державні програми по Батурину, Чигирину та ін. Нині розробляється проект «Загальнодержавної програми охорони культурної спадщини на 2012 – 2022 рр.».

На початку XXI ст., у період становлення державності в Україні та впровадження нових економічних відносин, продовжується руйнування історико-культурної спадщини за аналогією до 30-х рр. та 80-х рр. XX ст.: знижується рівень патерналізму, зменшуються результати роботи Товариства.

З цим пов'язані труднощі об'єктивного та суб'єктивного характеру. З огляду на об'єктивні причини, УТОПІК функціонує у складних умовах ринкових відносин. Погіршується фінансування як галузі культури в цілому, так і сфери збереженні пам'яток минулого. Клопотання та звернення членів Товариства до уряду майже завжди ігноруються. Відсутні індивідуальні і колективні членські внески. Так, у 70 – 80-х рр. XX ст. Товариство на рівні з державними органами, а в окремі роки й більше, виділяло коштів зі свого бюджету на ремонт, реставрацію та охорону пам'яток (7 – 8 млн. порівняно з 5 млн крб. від держави). Нині ці витрати значно скоротилися, тоді як масштаби реставраційних робіт значно зросли.

Товариство як громадська організація не в повній мірі використовує свої організаційні повноваження, досвід та інтелектуальний потенціал в практичній діяльності. Варто відзначити, що УТОПІК сьогодні не має вирішального впливу на комплексне вирішення проблем збереження національної історико-архітектурної спадщини: відсутній дієвий громадський контроль за дотриманням пам'яткоохоронного законодавства та якістю ремонтно-реставраційних робіт. Поза увагою залишаються численні порушення під час реставрації пам'яток архітектури та містобудування, культові споруди передаються релігійним громадам та багато іншого. Відсутність модифікацій та оновлень методів роботи, які б відповідали сучасним вимогам, пояснюється недостатнім залученням молоді, зростанням вікового цензу членів УТОПІК. Організації Товариства не завжди співпрацюють з новоствореними громадськими пам'яткоохоронними

формуваннями, не конкретизують та не узгоджують спільну діяльність зі збереження пам'яток історії та культури.

Початок XXI ст. стає новим випробуванням для пам'яток. Втрачено назавжди ряд дерев'яних пам'яток сакральної спадщини (XV – XVIII ст.), монастирів (XII – XIX ст.), городищ (X – XIII ст.), розрито та пограбовано чимало курганів. Продовжуються руйнації, захаращення та спотворення окремих пам'яток, що шкодить авторитету України на міжнародному рівні. Тому потрібно посилити вплив на державні органи влади, на свідомість пересічних громадян, збайдужілих до проблем громадського життя, поступово налагодити процес залучення молодих науковців й розширити співпрацю з міжнародними організаціями, що сприятиме інтеграції у світовий культурний простір. У сучасних умовах відбувається переосмислення й новаторське використання традицій УТОПІК, ведуться пошуки нових засобів щодо збереження пам'яток, проходить змістове оновлення діяльності УТОПІК. Сьогодні Товариство має інформаційну вебсторінку – «Відлуння віків», що є багатофункціональним проектом. Він відіграє роль віртуального представництва найбільших вітчизняних пам'яткоохоронних структур: Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) і Центру пам'яткознавства Національної академії наук України та УТОПІК.

Оскільки в період глобалізації культурній та природній спадщині загрожує небезпека, потрібно проводити активну політику збереження національної та світової спадщини, її органічного залучення до суспільного життя.

Розділ 3 – «УТОПІК у пам'яткоохоронній системі України в другій половині XX – на початку XXI століття» – містить три підрозділи, у яких проаналізовано нормативно-законодавчу базу пам'яткоохоронної справи України, визначено пріоритетні напрями науково-дослідної діяльності УТОПІК й розроблено та структуровано схему видавничої діяльності Товариства.

У підрозділі 3.1. – «Роль УТОПІК у формуванні і вдосконаленні правових засад пам'яткоохоронної справи в Україні» – висвітлено масштаби впливу Українського товариства охорони пам'яток історії та культури на формування, впровадження й дотримання пам'яткоохоронного законодавства в Україні.

У комплексі пам'яткоохоронних заходів до першочергових належать законодавче та нормативне регулювання збереження об'єктів культурної спадщини на державному рівні, обізнаність фахового середовища з міжнародними правовими документами, а також активна участь у цьому процесі громадськості. Проаналізовано, що члени Українського товариства охорони пам'яток історії та культури брали активну участь і в обговореннях положень тих чи інших законодавчих актів, і в їх рецензуванні, погодженні та прийнятті. Так, у 1968 р. Держбудом УРСР і Міністерством культури УРСР за погодженням з УТОПІК затверджено «Тимчасову інструкцію по організації охоронних зон та зон регулювання забудови для пам'яток культури Української РСР», за що членів УТОПІК було звинувачено в націоналізмі (постанова Політбюро ЦК Компартії України від 3 жовтня 1972 р. «Про роботу Українського товариства охорони пам'яток історії та культури»).

У 1976 р. під тиском членів Товариства затверджено Закон «Про охорону і використання пам'яток історії та культури». Прийняття у 1978 р. Закону з аналогічною назвою, що увібрав у себе попередні нормативні напрацювання, поклало початок встановленню режиму використання нерухомих пам'яток. До процесу розробки нормативного документу долучались і члени УТОПІК. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури першим на початку 90-х рр. XX ст. внесло на розгляд Верховної Ради України Закон «Про охорону культурної спадщини» (2000).

Дослідження нормативно-правової законодавчої бази в пам'яткоохоронній справі (Закони України «Про об'єднання громадян» (1992), «Про охорону культурної спадщини» (2000), «Про громадські організації» (2010), Конституція України, Цивільний кодекс України тощо), відповідно до якої діє УТОПІК та інші громадські пам'яткоохоронні організації, дав змогу дійти висновку, що внутрішня політика незалежної України орієнтована на збереження національних культурних надбань, важливим елементом яких є пам'ятки історії та культури. З набуттям Україною незалежності у прийнятих нормативно-правових документах (закони, укази й розпорядження Президента України, Кабінету Міністрів. ратифікація міжнародних конвенцій, які стосуються захисту історико-культурної спадщини) цілком позитивно задекларована участь громадськості в пам'яткоохоронній справі. Проте на практиці, про що свідчать прийняті поправки до законів, її права поступово скорочуються. Так, з 2004 р. із Закону України «Про охорону культурної спадщини» (2000) вилучено Ст. 46 п. 2, тобто скасовано право громадських інспекторів Товариства в разі виявлення ними адміністративних правопорушень пам'яткоохоронного законодавства, притягати до відповідальності правопорушників, чим обмежено вплив членів УТОПІК на збереження історико-культурних надбань. Наслідком стало те, що члени Товариства обмежуються фіксацією порушень пам'яткоохоронного законодавства та зверненнями до органів влади, не мають достатнього громадського впливу на судові органи. Відсутній постійний контроль Товариства за станом збереження конкретних пам'яток. Тому пасивність громадського активу Товариства пояснюється складнощами не тільки економічної, а й соціально-політичної ситуації в Україні.

На початку XXI століття специфіка пам'яткоохоронної справи як проекції моделей життя суспільства зазнає певних кореляцій. В епоху глобалізації процес збереження історико-культурної спадщини потребує нових теоретико-практичних заходів. Еволюція пам'яткоохоронної справи, пов'язана з розвитком технологій, є наслідком змін в інтерпретації ролі пам'яток у новому часопросторі, сьогоденній динаміці розвитку культури, що відбивається в законах і підзаконних актах держави.

Однією з найважливіших ланок державної системи охорони культурної спадщини є облік пам'яток. Науковою основою Державного реєстру нерухомих пам'яток України став Звід пам'яток історії та культури України, над виданням якого працювали Академія наук СРСР, Міністерство культури СРСР, Держкомвидав СРСР, відповідні республіканські установи, Інститут історії АН УРСР (пізніше

Інститут історії України НАН України) та Українське товариство охорони пам'яток історії та культури.

Товариство, а також Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК, за ініціативи яких видаються збірники законів з правової охорони культурної спадщини, продовжують роботу щодо популяризації нормативно-правових актів і міжнародних документів з питань охорони об'єктів культурної спадщини, беруть участь у громадських обговореннях різних законопроектів, хоча думка членів Товариства часто ігнорується.

Отже, чинне законодавство України дає змогу забезпечити охорону національних культурних надбань на належному рівні. Проте в Україні спостерігається недостатній рівень контролю за дотриманням пам'яткоохоронного законодавства, причинами чого є невиважена державна гуманітарна політика, складний суспільно-політичний процес державотворення, загальна байдужість суспільства, слабка поінформованість фахівців і широкої громадськості щодо напрацьованих законодавчих і нормативних актів з охорони об'єктів культурної спадщини. Все це створює умови, які призводять до втрати національної культурної спадщини.

У підрозділі 3.2. – «Основні напрями науково-дослідної діяльності УТОПІК» – систематизовано напрями науково-дослідної пам'яткоохоронної роботи Товариства. Досліджено діяльність наукових і культурно-просвітницьких інституцій УТОПІК – Центру пам'яткознавства, Культорологічного центру, центру «Часи козацькі» та Українського центру біографічної некрополістики.

Уточнено напрями науково-дослідної пам'яткоохоронної роботи Українського товариства охорони пам'яток історії та культури на початку XXI ст.:

- виявлення, наукове дослідження, впорядкування й реставрація пам'яток на честь видатних історичних подій, історичних кладовищ та окремих поховань визначних діячів культури і науки України, внесення пропозицій щодо взяття їх на державний облік;
- розробка цільових та комплексних програм, концепцій і рекомендацій щодо збереження й використання пам'яток;
- підготовка та громадська експертиза проектів нормативних документів з питань охорони культурної спадщини;
- створення мережі громадських музеїв, заповідників, скансенів;
- реституція історико-культурних цінностей;
- видавнича справа;
- міжнародне наукове та науково-технічне співробітництво;
- проведення й участь у всеукраїнських і міжнародних науково-практичних та науково-теоретичних конференціях, читаннях, семінарах, круглих столах і зібраннях громадськості.

Для поглибленої обробки окремих науково-дослідних напрямків роботи Українського товариства охорони пам'яток історії та культури було створено цілий ряд наукових і культурно-просвітницьких інституцій: наукові секції, ремонтно-реставраційні підрозділи, об'єднана структура Національної академії наук України і УТОПІК – Центр пам'яткознавства (1991), Культорологічний центр

УТОПІК (1991), Науково-дослідний центр «Часи казацькі» (1993), Український центр біографічної некрополістики (2000). У розділі детально аналізується діяльність кожного з них.

Центр пам'яткознавства – це самостійна бюджетна неприбуткова науково-дослідна установа, створена з метою розширення теоретичних пам'яткоохоронних досліджень, вирішення методичних проблем вивчення й охорони історико-культурної спадщини через об'єднання та координацію зусиль академічної науки й громадськості, залучення вчених і спеціалістів високої кваліфікації для широкого впровадження в практику заходів зі збереження історико-культурної спадщини. Центр створив новий науковий напрям «пам'яткознавство», який отримав офіційне визнання Вищої атестаційної комісії України.

Культурологічний центр УТОПІК популяризує історико-культурну спадщину, традиції українського народу, організовує експонування творів образотворчого мистецтва різних жанрів і технік, проводить кінофестивалі, фестивалі народної та дитячої творчості, українські та міжнародні науково-практичні конференції і семінари, творчі зустрічі з діячами науки та культури. Окремим напрямом роботи центру є туристична й екскурсійна діяльність в Україні та за кордоном.

Досліджено, що основою науково-дослідного колективного підприємства «Часи козацькі», що згодом трансформувалося в науково-дослідний міжнародний громадський центр, була археологічна експедиція «Січі Запорозькі» (1991). Основними завданнями організації є виявлення, вивчення й охорона історико-археологічних пам'яток українського козацтва XVI – XVIII ст. шляхом ведення польових робіт, камерального опрацювання матеріалів, створення наукових праць та пропаганди знань про цю сторінку історії держави.

Український центр біографічної некрополістики є першою науково-дослідною структурою подібного типу, яка координує дослідження історичних поховань на території України та за її межами, займається створенням їх баз даних, досліджує історичні поховання на різних рівнях – від окремого поховання до вивчення регіону, а також налагоджує систему збору й упорядкування біографічних відомостей про похованих діячів, дотичних до української історії.

Одним із напрямів діяльності Товариства в кінці XX ст. був зв'язок з міжнародними пам'яткоохоронними організаціями (Польща, Австрія, Арабська Республіка Єгипет, Росія, Білорусія, Чехія та ін.), з якими УТОПІК налагодив стосунки з подальшим укладанням довгострокових договорів про співпрацю.

На початку XXI ст. співробітники Центру пам'яткознавства на рівні обміну інформацією та підготовки наукових конференцій, семінарів підтримують творчі зв'язки з профільними науковими установами Білорусі, Польщі, Росії, Словаччини, Чехії та ін., беруть участь у роботі Українського національного комітету Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS).

Осмислення діяльності УТОПІК зі збереження пам'яток українського народу дало змогу усвідомити самобутність його культури, її значимість у світовому контексті, європейському зокрема, як чинника національної самоідентифікації.

У підрозділі 3.3. – «Видавнича діяльність УТОПІК» – розглянуто методологію і ціннісний аспект видавничої діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури в Україні у вирішенні актуальних і складних проблем збереження та охорони історико-культурної спадщини.

Українське товариство охорони пам'яток історії та культури активно й плідно використовує соціокультурний потенціал – видавничу діяльність – для популяризації пам'яткоохоронної справи в Україні. Видання УТОПІК є тією джерельною базою, за якою можна повністю відтворити картину становлення і функціонування не тільки Товариства та регіональних його організацій, а й української пам'яткоохоронної справи загалом, а також простежити за роботою державних органів і громадських організацій зі збереження об'єктів культурної та історичної спадщини, зокрема архітектури, археології, монументального й садово-паркового мистецтва.

Встановлено види друкованих видань за матеріальною конструкцією та цільовим призначенням, запропоновано їх типологію, що дало змогу відтворити цілісну картину і видавничої діяльності УТОПІК, і специфіку пам'яткоохоронної справи в Україні кінця XX – на початку XXI століття.

Різноманіття видань Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, їхнє змістове наповнення є яскравим свідченням формування культурного простору.

У дисертації систематизовано та досліджено видання УТОПІК як джерела пізнання суспільних та історико-культурологічних процесів у період творення в Україні національної державності. Порівнюючи видавничу діяльність Товариства у 60 – 80 рр. XX ст. з періодом набуття Україною статусу незалежної суверенної держави, починаючи з 1991 р., можна зробити висновок: видавнича продукція на сучасному етапі має кращу якість та змістове наповнення, але для 60 – 80-х рр. XX ст. характерна більша кількість видань за назвами.

ВИСНОВКИ

Аналіз діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури в другій половині XX – на початку XXI століття як важливого чинника розвитку пам'яткоохоронної справи в Україні дає підстави зробити такі висновки:

1. Встановлено, що діяльність УТОПІК, його роль у збереженні національної культурної спадщини в Україні в другій половині XX – на початку XXI століття досі ще не була предметом комплексного дослідження.

2. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури було створено у 1966 р., що зумовлено об'єктивною суспільною необхідністю збереження історико-культурної спадщини в Україні. У другій половині XX ст. робота УТОПІК стимулювала початок процесу зміни суспільної свідомості в Україні. Під тиском членів Товариства влада змушена була реагувати на якісно нові проблеми, пов'язані з перебудовою країни. Шляхом трансформації громадської

думки, впливу на масову свідомість соціуму організація сприяла активізації та поглибленню процесів демократизації в країні.

3. Доведено, що діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури в Україні в другій половині XX – на початку XXI століття є свідченням того, що пам'яткоохоронна справа значною мірою залежить від суспільно-політичної й економічної ситуації в країні. УТОПІК першим об'єднало, розробило та запровадило в практику найрізноманітніші засоби популяризації пам'яткоохоронної справи в Україні (лекційно-екскурсійна робота, створення мережі народних університетів, проведення конкурсів відеофільмів тощо). Члени Товариства намагаються обходити артефакти і завжди звертають увагу на антиномічність культури – розглядають пам'ятки з погляду їх внутрішньої складності, неоднозначності й багатоаспектності. УТОПІК відіграє важливу роль в інкультурації суспільства, адже долучення до культури сприяє соціалізації особистості, створює сприятливі умови для її індивідуалізації.

Залучення Товариством закордонних інвесторів у справу відновлення, збереження й використання їх як рекреаційних ресурсів України сприяло інтеграційним процесам входження у світовий культурний простір.

4. Товариство тісно співпрацювало з багатьма українськими громадськими організаціями, залучаючи до своєї діяльності видатних діячів науки, культури та мистецтва, політиків, національно-свідомих представників суспільства: це Український фонд культури (УФК), Всеукраїнський Фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. Олеся Гончара (Фонд О. Гончара), Національна спілка краєзнавців України та ін. У зв'язку з процесами демократизації активізувалася діяльність й урізноманітнились заходи громадських пам'яткоохоронних організацій (міжнародна співпраця, розвиток туристично-екскурсійної діяльності, реституція історико-культурних цінностей та ін.).

5. Характеристика особливостей видів друкованих видань УТОПІК за матеріальною конструкцією та цільовим призначенням дало змогу дійти висновку, що Українське товариство охорони масштабно та комплексно допомагає вдосконаленню пам'яткоохороної справи в Україні в другій половині XX – на початку XXI століття. Видавнича діяльність Товариства сприяє не лише розробці та вирішенню багатьох актуальних проблем захисту надбань віків, а й вихованню шанобливого ставлення до культурно-історичної спадщини свого народу, формуванню автентичності нації.

6. До проблем сучасної пам'яткоохоронної справи належать такі: формування повного списку пам'яток Державного реєстру культурної спадщини; обмежений рівень фінансування пам'яткоохоронних заходів; нестача кваліфікованих фахівців; тиск бізнес-структур та забудовників на справу охорони історико-культурної спадщини, особливо в зонах історичного середовища; загальна байдужість несвідомої частини суспільства та державних діячів до подальшої долі напівзруйнованих пам'яток.

7. У процесі дослідження виявлено, що сфера збереження історико-культурної спадщини в Україні потребує глибшої взаємодії державних та громадських

структур, якісно нової комплексної програми охорони пам'яток, орієнтованої на співпрацю та підтримку сучасних проектів. Основою такої системи має бути інтерактивний рівень розподілу напрямів дії у пам'яткоохоронній сфері, що передбачає розширення міжнародних культурних зв'язків.

8. Одним із факторів, що суттєво вдосконалить пам'яткоохоронну роботу Товариства, є визначення науково обґрунтованих вимог до закладів освіти, науки та культури, співпраця з якими є необхідною передумовою створення системи всебічного й загального збереження культурної спадщини України. Доцільно створити центр співпраці державних та громадських пам'яткоохоронних організацій Міністерства культури як структури, що здатна скоординувати розрізнену роботу сучасної мережі пам'яткознавчих осередків. Перспективна концептуальна модель організації роботи громадських пам'яткоохоронних товариств в Україні має синтезувати взаємні якісні переваги функціонування. Для цього необхідно вдосконалити систему обміну досвідом, залучати фахівців пам'яткоохоронної сфери до підготовки громадських активістів, музейних працівників з урахуванням нових соціально-суспільних змін, а також створити якісно нові методи залучення широких мас населення до пам'яткоохоронної справи.

Громадськість, яка прагне інтегруватись до світової спільноти і виявляє готовність до освоєння зразків світової культури, має докладати максимум зусиль для збереження, відродження, розвитку та презентації перед світом всього найкращого, що існує в духовній скарбниці народу, і насамперед традиційної культури.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Бойко Л. О. Роль Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у збереженні культурно-мистецької спадщини / Л. О. Бойко // Актуальні питання культурології : альманах наук. товариства «Афіна» кафедри культурології: у 2-х т. – Вип. 8. – Рівне : РДГУ, 2009. – Т. 2. – С. 63–65.

2. Бойко Л. О. Звід пам'яток історії та культури України – реєстр пам'яті народу / Л. О. Бойко // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. праць / відп. ред.: М. М. Бровко, О. Г. Шутов. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2009. – Вип. 24. – С. 246–251.

3. Бойко Л. О. Внесок членів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у справу збереження надбань минулого / Л. О. Бойко // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : 2010. – № 2. – С. 56–60.

4. Бойко Л. О. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, як об'єкт наукових досліджень (історіографія та джерелознавча база) / Л. О. Бойко // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 8. – С. 42–44.

5. Бойко Л. О. Видавнича діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури як джерело вивчення пам'яткоохоронної справи в

Україні / Л. О. Бойко // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. праць / О. М. Титова (гол. ред.), В. І. Акуленко, Л. О. Гріффін та ін. ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К., 2010. - Вип. 17. – С. 211–221.

6. Бойко Л. О. Роль Українського товариства охорони пам'яток історії і культури в збереженні надбань минулого та у формуванні ціннісних орієнтирів молоді / Л. О. Бойко // Наукові записки КНУКіМ : зб. наук. праць / Київський національний університет культури і мистецтв. – К. : Видавничий центр КНУКіМ, 2011. – Вип. 12. – С. 40–46.

7. Бойко Л. О. Видавнича діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії і культури та її значення в культуротворчих процесах XXI ст. / Л. О. Бойко // Народознавчі студії пам'яті В. Т. Скуратівського «Традиційна культура українського народу в XXI ст.: стан та перспективи розвитку, проблеми державної підтримки» : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 21 – 22 жовт. 2010 р.). – К. : Сталь, 2010. – С. 23–25.

8. Бойко Л. О. Державні та громадські пам'яткоохоронні структури як основа збереження національної культурної спадщини / Л. О. Бойко // Українська культура XXI ст.: стан, проблеми, тенденції : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 22 груд. 2010 р.) / Київський національний університет культури і мистецтв. – К. : Видавничий центр КНУКіМ, 2010. – С. 9–12.

9. Бойко Л. О. Пам'яткоохоронна справа в Україні / Л. О. Бойко // Європейський шлях розвитку України: плани і реалії : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21–22 трав. 2011 р.) / Київський міжнародний університет. – К. : КиМУ, 2011. – С. 29–31.

АНОТАЦІЯ

Бойко Л. О. Діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (друга половина XX – початок XXI століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 26.00.01 – теорія й історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв. – Київ, 2012.

Дисертацію присвячено ролі Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у вирішенні актуальних і складних проблем пошуку, вивчення, консервації, реставрації та пропаганди історико-культурної спадщини України, а також контролю за дотриманням пам'яткоохоронного законодавства в другій половині XX – початку XXI століття. Висвітлено різні підходи до діяльності УТОПІК як феномену культури, наведено характеристику основних напрямів, форм та методів його роботи в контексті державотворчих процесів. Розкрито вплив різних пам'яткоохоронних громадських організацій на загальнодержавну систему збереження історико-культурної спадщини та міждисциплінарні аспекти її теоретичного осмислення.

Досліджено видавничу діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури в Україні. Визначено види друкованих видань УТОПІК за матеріальною конструкцією й за цільовим призначенням.

Ключові слова: Українське товариство охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК), культура, пам'яткоохоронна справа, історико-культурна спадщина, пам'ятка, пам'ятник.

АННОТАЦИЯ

Бойко Л. О. Деятельность Украинского общества охраны памятников истории и культуры (вторая половина XX – начало XXI веков). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств. – Киев, 2012.

Диссертация посвящена роли благотворительной научно-творческой негосударственной организации – Украинского общества охраны памятников истории и культуры (УООПИК) в решении актуальных и сложных проблем поиска, изучения, консервации, реставрации и пропаганды историко-культурного наследия, а также контроля за соблюдением законодательства о его охране и использовании во второй половине XX – начале XXI веков. Отражены разные подходы к деятельности УООПИК как феномена культуры. Приведена характеристика основных направлений, форм и методов его работы в контексте процесса формирования приоритетов государственной политики.

К концу 1980-х гг. Общество оставалось единственной на Украине негосударственной структурой, которая занималась сохранением памятников истории и культуры, ныне является крупнейшим и наиболее структурированным институтом среди других общественных организаций этого направления. В составе УООПИК действуют 23 областные организации, а также приравниваемые к ним Киевская и Севастопольская городские и Крымская республиканская организации. Организаций низового уровня (городских, районных, межрайонных) и первичных ячеек насчитывается около 450. Изучение работы УООПИК представляет интерес для усовершенствования сферы сохранения историко-культурного наследия страны. Таким образом, деятельность УООПИК требовала комплексного исследования в историческом срезе на разных этапах социально-политических и экономических условий развития Украины. Именно в необходимости историко-культурологического анализа и обобщения деятельности УООПИК состоит актуальность данного исследования.

Раскрыто влияние разных общественных организаций по охране достопримечательностей на общегосударственную систему сохранения историко-культурного наследия Украины и междисциплинарные аспекты ее теоретического осмысления. Проанализировано нормативно-правовое обеспечение сохранения историко-культурного наследия Украины. Путем анализа нормативно-

правовой базы Украины изучены масштабы влияния УООПИК на разработку, внедрение и соблюдение законодательства в сфере сохранения историко-культурного наследия. Раскрыты проблемы, связанные с изменением украинской терминологии, а именно основных понятий «достопримечательность» и «памятник». Исследована издательская деятельность Украинского общества охраны памятников истории и культуры в Украине. Определены виды печатных изданий УООПИК по материальной конструкции и по целевому назначению.

Ключевые слова: Украинское общество охраны памятников истории и культуры (УООПИК), культура, сфера сохранения историко-культурного наследия, историко-культурное наследие, достопримечательность, памятник.

SUMMARY

Boyko L. O. The activity of Ukrainian society of guarding of sights of history and culture (second half of the 20th – beg.of the XXI century). – By manuscript.

The dissertation on receiving the degree «Candidate of historical sciences». Specialty 26.00.01 – theory and history of culture. – Kyiv National University of Culture and Arts. – Kyiv, 2012.

The dissertation is devoted to the role of a charitable scientific-creative non-state organization – Ukrainian society of guarding the monuments of history and culture (USGMHC), solving current problems of search, study, preservation, restoration and propaganda of historic and cultural heritage, as well as to controlling the observance of legal acts concerning cultural and historic heritage and its use in the second half of the 20th item – beg.of the 21st century). Different approaches of the USGMHC as of a cultural phenomenon are described, as well as the basic directions, forms and methods of its work, in terms of forming the priorities of public policy.

The dissertation regards the influence of different public organizations dealing with guarding the sights of history on the national system of preserving the historic and cultural heritage of Ukraine as well as the interdisciplinary aspects of its theoretical comprehension. The analysis of normative and legal maintenance of the cultural and historic heritage is provided. The dissertation contains a research on the publishing activity of Ukrainian society in the field of guarding cultural and historic monuments. The types of printed editions of USGMHC are defined due to their structure and purpose.

Key words: Ukrainian society of guarding the monuments of history and culture (USGMHC), culture, maintenance of the historic and cultural heritage, historic and cultural heritage, sight, monument.

Підп. до друку 26.01.2012.Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк.0,9. Зам. 9. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 21.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011